

УДК 374:378.4(477.54)

Курильченко В. В.

завідувач відділу Центру довузівської освіти
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна**АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ЦЕНТРИ ДОВУЗІВСЬКОЇ ОСВІТИ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті відображено апробацію теоретично обґрунтованих педагогічних умов (цілеспрямована підготовка викладачів центру до реалізації цього процесу; урахування в педагогічній взаємодії вікових особливості підлітків і специфіки вивчення предметів обраного ними профілю навчання в центрі; системне поєднання аудиторних і позааудиторних видів розумової діяльності школярів, спрямованої на формування в них інтелектуальної культури) формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету. Проаналізовано результати експериментальної перевірки цих умов.

Ключові слова: центр довузівської освіти, школярі підліткового віку, педагогічні умови, класичний університет, апробація.

Курильченко В. В. Апробация педагогических условий формирования интеллектуальной культуры подростков в центре довузовского образования классического университета. В статье отражена апробация теоретически обоснованных педагогических условий (целенаправленная подготовка преподавателей центра к реализации этого процесса; учет в педагогическом взаимодействии возрастных особенностей подростков и специфики изучения предметов выбранного ими профиля обучения в центре; системное сочетание аудиторных и внеаудиторных видов умственной деятельности школьников, направленной на формирование у них интеллектуальной культуры) формирования интеллектуальной культуры учащихся подросткового возраста в центре довузовского образования классического университета. Проанализированы результаты экспериментальной проверки этих условий.

Ключевые слова: центр довузовского образования, школьники подросткового возраста, педагогические условия, классический университет, апробация.

Kurilchenko V. V. Testing the pedagogical conditions formation of intellectual culture of teenagers in the center of pre-university education of classical university. The article reflects the testing of theoretically sound pedagogical conditions (purposeful teacher training center for the realization of this process; the account in pedagogical interaction age characteristics of adolescents and the specificity of the study subjects of their chosen profile training in the center, systemic combination of classroom and extracurricular educational activities of students aimed at forming their intellectual culture) the intellectual culture formation of teenagers in the middle of pre-university education of classical university. The results of experimental checking of these conditions had been analyzed.

Key words: pre-university education center, adolescent students, pedagogical conditions, the classical university testing.

В умовах динамічного розвитку сучасного суспільства значно активізується потреба в інтелектуально розвинених особистостях, які гнучко реагують на зміни в усіх сферах своєї життєдіяльності та спроможні знаходити оптимальні варіанти вирішення виникаючих проблем. У зв'язку з цим зростає потреба в цілеспрямованому формуванні у молоді інтелектуальної культури. Причому особливо актуальною ця проблема постає в роботі з учнями підліткового віку, який характеризується інтенсивним фізичним, розумовим і соціальним розвитком людини.

Необхідність звернення до означеної проблематики посилюється наявністю низки *суперечностей* між: вимогами суспільства до підвищення рівня інтелектуальної культури школярів і невідповідністю реального стану її сформованості висунутим вимогам; наявністю в системі позашкільної освіти значного педагогічного потенціалу щодо формування цієї культури в учнів і недостатнім його використанням у реальній освітній практиці; між потребою викладачів центрів довузівської освіти класичних університетів у науково-методичному забезпеченні процесу формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку й низьким рівнем його розробленості в педагогічній теорії та практиці. На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що проблема формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку є дійсно актуальною.

Результати аналізу наукової літератури свідчать, що вченими проведено багато досліджень, тематика яких пов'язана з порушеною проблемою. Зокрема, в наукових працях було розкрито: особливості розумового розвитку школярів у процесі навчання (Ю. Бабанський, Д. Богоявленська, Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Менчинська та ін.); способи оволодіння учнями основними прийомами розумової діяльності (О. Бугрій, В. Паламарчук, В. Осинська, Н. Турбіна та ін.); суть інтелектуальної культури та шляхи її формування у школярів різного віку (Л. Бурман, Н. Зеленкова, О. Пермяков, К. Тамбовська та ін.); роль і місце інтелектуальних умінь у системі загальнонавчальних умінь суб'єктів освітнього процесу (І. Лернер, І. Огородніков та ін.)

Як встановлено під час проведення дослідження, проблема формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету не була предметом спеціального дослідження. Проте указаний центр має значні педагогічні можливості для активізації цього процесу, а тому

доцільно більш широко їх використовувати. У свою чергу, ефективність процесу формування інтелектуальної культури підлітків можна підвищити шляхом створення відповідних сприятливих педагогічних умов.

На попередньому етапі дослідження було визначено й теоретично обґрунтовано, що ефективність формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету підвищується за таких умов:

- 1) здійснення спеціальної підготовки викладачів до формування інтелектуальної культури школярів;
- 2) урахування в організації розумової діяльності вікових інтелектуальних можливості підлітків і специфіки змісту обраного ними профілю навчання;
- 3) забезпечення системного поєднання аудиторної й позааудиторної розумової діяльності учнів, спрямованої на формування в них інтелектуальної культури.

У зв'язку з цим виникає актуальна потреба в експериментальній перевірці ефективності теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування інтелектуальної культури підлітків.

Мета статті – проаналізувати процес апробації визначених педагогічних умов формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету.

Уточнимо, що на основі аналізу наукової літератури [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9] зроблено висновок про те, що в межах дослідження інтелектуальна культура людини розуміється як інтегративне особистісне утворення, що забезпечує її спроможність самостійно формулювати цілі, планувати й організувати різні види діяльності, використовувати основні розумові прийоми, ефективно працювати з традиційними й інноваційними джерелами інформації. Також визначено, що структура цієї культури включає такі компоненти:

- 1) мотиваційно-ціннісний (сформованість мотивів щодо оволодіння інтелектуальною культурою, позитивне ціннісне ставлення до цього феномену);
- 2) гностично-діяльнісний (засвоєння системи знань і вмінь, необхідних для успішного здійснення різних видів інтелектуальної діяльності);
- 3) особистісно-креативний (сформованість у людини необхідних для успішного здійснення розумової діяльності особистісних якостей: самостійності, креативності, самокритичності, наполегливості тощо).

Для перевірки ефективності визначених педагогічних умов було обрано відповідні критерії й показники сформованості інтелектуальної культури у підлітків:

- 1) мотиваційно-цільовий критерій (характер сформованості в учнів мотивів щодо оволодіння інтелектуальною культурою; спроможність до формулювання послідовних цілей у процесі здійснення інтелектуальної діяльності);
- 2) емоційно-ціннісний (характер прояву емоцій в оволодінні інтелектуальною культурою; характер прояву ціннісного ставлення до розумової діяльності);
- 3) когнітивно-дієвий компонент (сформованість знань і вмінь, необхідних для здійснення інтелектуальної діяльності);
- 4) особистісно-рефлексивний (сформованість необхідних для успішного здійснення розумової діяльності особистісних якостей, адекватність самооцінки підлітками сформованості цих якостей).

На підставі визначених критеріїв і показників було виокремлено три рівні сформованості інтелектуальної культури учнів підліткового віку: високий, середній, низький.

Так, *високий рівень* сформованості інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти засвідчувався в тому випадку, коли вони демонстрували стійкий характер мотивації щодо оволодіння інтелектуальною культурою, практично в усіх ситуаціях проявляли спроможність до формулювання оптимальних цілей в процесі здійснення розумової діяльності; прояв позитивних емоцій в оволодінні інтелектуальною культурою та прояв позитивного ціннісного ставлення до розумової діяльності мали стійкий характер; знання учнів, необхідні для здійснення розумової діяльності, відрізнялись системністю, глибиною та гнучкістю; учні демонстрували добре сформовані інтелектуальні вміння, визначені особистісні якості мали стійкий характер, а самооцінка підлітків сформованості цих якостей була адекватною.

Про *середній рівень* сформованості інтелектуальної культури учнів говорилося в тому випадку, коли характер сформованості їхніх мотивів щодо оволодіння інтелектуальною культурою мав ситуативний характер; у більшості випадків вони проявляли спроможність до формулювання оптимальних цілей в процесі здійснення розумової діяльності; емоції в оволодінні інтелектуальною культурою та ціннісне ставлення до розумової діяльності мали більшою мірою нейтральний характер; знання учнів, необхідні для здійснення розумової діяльності, не мали ознак системності, глибини та гнучкості; підлітки не в усіх ситуаціях могли правильно застосувати інтелектуальні вміння; визначені особистісні якості демонструвались учнями час від часу, а самооцінка сформованості цих якостей не завжди була адекватною.

Низький рівень сформованості інтелектуальної культури учнів підліткового віку характеризувався тим, що вони майже не виявляли мотивів щодо оволодіння цією культурою та практично не проявляли спроможності до формулювання оптимальних цілей у процесі здійснення розумової діяльності; емоції підлітків в оволодінні інтелектуальною культурою та ціннісне ставлення до розумової діяльності мали переважно негативний характер; їхні інтелектуальні знання були розрізненими; в учнів практично не були розвинені визначені групи вмінь та особистісні якості, а самооцінка цих якостей була переважно неадекватною.

У ході дослідження було доведено наявність широких педагогічних можливостей формування інтелектуальної культури школярів у центрі довузівської освіти класичного університету. Зокрема, це пояснюється

тим, що в центрі працюють висококваліфіковані вчителі спеціалізованих шкіл і викладачі різних факультетів університетів.

Важливим моментом є також те, що викладання базових дисциплін в освітньому процесі довізівського центру ведеться за розширеними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України та Українським центром незалежного оцінювання якості освіти, а також за авторськими методиками з використанням сучасних методів навчання. Причому робочі програми та їх методичне забезпечення затверджується навчально-методичною радою Центру, а склад ради затверджується проректором. Основні аспекти навчальної діяльності центру узгоджуються також з деканами відповідних факультетів.

Реалізація першої визначеної педагогічної умови передбачала здійснення спеціальної підготовки викладачів до формування інтелектуальної культури підлітків. Реалізація цієї умови відбувалась шляхом проведення відповідних педагогічних нарад, лекцій («Феномен інтелектуальної культури та шляхи її формування», «Вікові особливості формування інтелектуальної культури в учнів підліткового віку» тощо), науково-методичних семінарів («Основні форми та методи організації процесу формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку», «Роль інформаційно-комунікативних технологій у процесі формування інтелектуальної культури підлітків» тощо), науково-практичних конференцій. Крім того, організовувалось взаємовідвідування занять викладачами Центру, проводилась робота з узагальнення передового досвіду з окресленої проблеми.

Реалізація другої педагогічної умови передбачала врахування в організації розумової діяльності учнів підліткового віку їхніх інтелектуальних можливостей і специфіки змісту обраного ними профілю навчання. Викладачами центру враховувалось, що в підлітковому віці відбувається активний розумовий розвиток учня, зокрема перехід від наочно-образного, конкретного до понятійного, науково-теоретичного мислення. При цьому діти молодшого підліткового віку ще не вмють проводити цілеспрямований аналіз спостережуваного, виділяти головне, істотне в об'єкті, який вони сприймають. У старшому підлітковому віці сприйняття стає більш керованим, воно звільняється від впливу безпосередньої діяльності, з якою раніше було нерозривно пов'язано, збільшується місце організованого спостереження.

Важливим психічним новоутворенням молодшого підліткового віку є розвиток довільності всіх психічних процесів. Так, учень у цьому віці може цілком самостійно організувати процес функціонування своєї уваги, пам'яті, мислення й уяви. У старшому підлітковому віці школяр набуває здатності до гіпотетико-дедуктивного міркування, тобто здатності будувати умовиводи на основі висунутих гіпотез. Підліток стає спроможним до розумових експериментів, уявному вирішенню завдань. Предметом мислення стає не тільки вирішення зовні заданих завдань, але й сам процес свого мислення, тобто мислення набуває рефлексивного характеру. Водночас треба зазначити, що, за результатами пілотажного дослідження, в реальному житті у багатьох підлітків відзначалась недостатня сформованість самостійності мислення, усвідомленого володіння прийомami і способами розумової роботи. Зокрема, практично половина учнів відчувала труднощі під час здійснення розумової діяльності. Вищевказані вікові особливості підлітків враховувались під час організації експериментальної діяльності.

Важливо також зазначити, що організація процесу формування інтелектуальної культури підлітків залежала від змісту обраного ними профілю навчання. У світлі цього враховувалась точка зору науковців (В. Сериков, Н. Ткачова [6; 8] та ін.) про те, що вивчення учнями гуманітарних дисциплін спрямоване не стільки на засвоєння ними об'єктивної інформації про певні явища чи процеси, скільки на відпрацювання кожним школярем власних суб'єктивних оцінок стосовно різних аспектів вивченого матеріалу, а також його самостійного інтерпретування. Також ураховувалось, що на заняттях з гуманітарних дисциплін ставлення підлітка до об'єкта вивчення формується переважно під впливом накопиченого життєвого досвіду, власних уподобань, а тому ці ставлення не завжди співпадають з очікуваними результатами процесу навчання. Результати вивчення гуманітарного об'єкта характеризуються високим ступенем невизначеності, бо кожний суб'єкт в процесі навчання вибірково опрацьовує різні його аспекти, сторони, властивості, самостійно формулює висновки, які можуть суттєво відрізнятись від висновків інших учасників педагогічної взаємодії. На заняттях гуманітарного циклу діє специфічна логіка пізнання, що не укладається в низку власне логічних конструкцій. Адже в учнів спочатку відбувається загальне розуміння сутності навчального об'єкта, формується ціннісне ставлення до нього як цілісного утворення, а вже потім здійснюється вивчення його окремих частин, деталей тощо. Результатом гуманітарного пізнання виступає цілісна власна теорія світу, що включає й моделі власної поведінки.

Як було з'ясовано, до основних характерних ознак вивчення школярами навчальних предметів природничого циклу належать такі:

- 1) забезпечення оволодіння суб'єктами навчання логіки вивчення природного об'єкту, їх спрямування на встановлення істини, усвідомлення ролі практики як головного шляху перевірки правильності сформульованої наукової гіпотези, розуміння відносності наукових знань;
- 2) на заняттях з природничо-математичних дисциплін важливо привертати увагу наявності, як правило, різних підходів до розв'язання існуючих проблем, формувати в учнів поважне ставлення до думок опонента;
- 3) в останні десятиріччя посилюється спрямованість науково-технічного прогресу на оновлення балансу між соціальною і природною сферами життєдіяльності сучасної людини.

З урахуванням вищевикладеного, експеримент з формування інтелектуальної культури в учнів підліткового віку мав варіативний характер. У зв'язку з цим було створено чотири експериментальні групи. Перша група E_1 об'єднувала учнів 5–6 класів, а друга група E_2 – учнів 7–8 класів, які обрали гуманітарний профіль навчання в центрі. Учні з перших двох груп вивчали в довузівському центрі такі дисципліни: українську,

російську й англійську мови та літератури. Третя група E_3 об'єднувала учнів 5–6 класів, а четверта група E_4 – учнів 7–8 класів, які обрали природничий профіль навчання. Учні третьої та четвертої групи вивчали в Центрі довузівської освіти фізику, математику й інформатику.

Слід зазначити, що організація та зміст цих занять відповідали обраному профілю та віковим особливостям учнів, а також додатково збагачувались аспектами, пов'язаними з формуванням інтелектуальної культури підлітків. А тому на заняттях широко застосовувались проблемні методи навчання. Учні також залучались до розв'язання завдань, які мали певну невизначеність (наприклад, завдання з нестачею чи залишком певних даних тощо), виконували вправи творчого характеру (написання авторських віршів чи прози тощо).

Реалізація третьої визначеної педагогічної умови передбачала забезпечення системного поєднання аудиторної й позааудиторної розумової діяльності учнів, спрямованої на формування в них інтелектуальної культури. Зокрема, позааудиторна розумова діяльність підлітків охоплювала такі її форми, як участь у науково-практичних конференціях, конкурсах, олімпіадах, написання авторських творчих робіт, створення проектів тощо.

Експериментальною реалізацією визначених педагогічних умов формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету доведена їх ефективність. Так, результати експерименту засвідчують, що в експериментальній групі E_1 кількість учнів із високим рівнем сформованості інтелектуальної культури збільшилася на 12,2 %, у групі E_2 – на 14,5 %, у групі E_3 – на 13,9 %, а у групі E_4 – на 17,1 %. У свою чергу, кількість учнів з низьким рівнем цієї культури зменшалась, а саме: в експериментальній групі E_1 – на 18,1 %, у групі E_2 – на 19,9 %, у групі E_3 – на 19,1 %, а у групі E_4 – на 21,2 %.

Під час проведення дослідження було з'ясовано, що найбільша динаміка в рівні сформованості інтелектуальної культури спостерігалася в учнів старшого підліткового віку, які вивчали природничі дисципліни в центрі довузівської освіти. У решти учнів динаміка в рівні сформованості інтелектуальної культури була менш помітною, але вона все ж відбувалась порівняно з вихідними даними.

На підставі цього можна зробити висновок про те, що реалізація теоретично обґрунтованих умов формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету дійсно забезпечує підвищення рівня сформованості в них культури, що дозволяє зробити висновки про правильність сформульованої гіпотези, тобто про ефективність визначених педагогічних умов формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку у вищевказаному центрі. У подальшій роботі планується розробити науково-методичний посібник для викладачів центру з питань формування в учнів підліткового віку інтелектуальної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорова Г. И. Технологии развития интеллектуальной культуры будущего специалиста : учеб. пособие / Г. И. Егорова. – Тюмень : ТюмГНГУ, 2010. – 170 с.
2. Захарова І. О. Формування інтелектуальної культури старшокласників засобами математики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. О. Захарова. – Луганськ, 1999. – 19 с.
3. Клімішина А. Я. Деякі аспекти розвитку інтелектуальної культури майбутніх учителів математики / А. Я. Клімішина // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – П(8). Issue: 16. – С. 83–86.
4. Мартиросян М. Ш. Развитие интеллектуальной культуры учащихся начальных классов / М. Мартиросян, С. Боруха // Начальная школа. – 2006. – № 11. – С. 31–34.
5. Митник О. Діагностична основа розвитку інтелектуальної культури вчителя / О. Митник // Початкова школа. – 2008. – № 1. – С. 40–46.
6. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. – 272 с.
7. Тамбовская К. В. Разработка аспектных составляющих интеллектуальной культуры будущих учителей начальной школы / К. В. Тамбовская. – Режим доступа : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/tambovskaia_c_v_development_of_aspect_components_in_intellectual_culture_of_future_teachers_at_elementary_school.pdf
8. Ткачова Н. О. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Н. О. Ткачова. – Луганськ, 2006. – 512 с.
9. Шмалей С. В. Интеллектуальная культура в профессиональной педагогической деятельности / С. В. Шмалей, Т. И. Щербина // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 3. – С. 376–386.

УДК 004: 378.147

Tatyana Varenko

Associate Professor, PhD in Pedagogy,
V. N. Karazin Kharkiv National University

HONING FUTURE TEACHERS' EVALUATION SKILLS THROUGH BLOGGING

Engaging students trained to be teachers in group blogging contributes to developing their evaluation skills as a professional ability to provide assessment and constructive criticism of others' works with regard to and respect for others'